

УДК: 37.013.42–029:3

Жабінець Н. В.

Кандидат політичних наук, доцент кафедри політології та державного управління НПУ імені М. П. Драгоманова

ІННОВАЦІЙНИЙ РОЗВИТОК ОСВІТИ І НАУКИ ЯК ЧИННИК ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ

У статті досліджується вплив інноваційного розвитку освіти та науки на формування соціального капіталу.

Ключові слова: інноваційний розвиток освіти і науки, суспільна довіра, знання, інформація, соціальний капітал.

Сучасне інформаційне суспільство сформулювало нові вимоги до економічної, соціальної, політичної, культурної сфер життя. Людина в таких умовах відчуває зміни та виклики, які постають перед нею і вирішення яких дає їй можливість знайти достойне місце в суспільстві, збільшить шанси покращити якість життя. Важливого значення для вирішення цих завдань набувають рівень та якість освіти, професійні навички й компетенції, оволодіння сучасними технологіями, вміння та навички перетворення потоку інформації у знання, конкурентоспроможність отриманих знань. Західний дослідник сучасного менеджменту Пітер Дракер зазначає, що «зміни значення знань, що почалися двісті п'ятьдесят років тому, перетворило суспільство та економіку. Знання стало сьогодні основною умовою виробництва. Традиційні «фактори виробництва»—земля (тобто природні ресурси), робоча сила і капітал—не зникли, але набули другорядного значення. Ці ресурси можна отримувати, доречі без особливих зусиль, якщо є необхідні знання. Знання в новому їх розумінні означає реальну корисну силу, засіб досягнення соціальних та економічних результатів» [2, с. 95].

XXI століття розставляє пріоритети на користь науки, яка виробляє необхідні людству знання і освіти як сфери яка дозволяє передавати ці знання від покоління до покоління, озброює способами та методами їх здобуття, формуючи та розвиваючи сучасну особистість. Усвідомлення освіти як стратегічного ресурсу соціально-економічного та науково-технічного розвитку суспільства, забезпечення національних інтересів,

шляхів інтеграції у високотехнологічне конкурентоспроможне середовище спонукає державу до модернізації національної освіти, інноваційного розвитку гуманітарної сфери.

Формування оптимальної моделі управління інноваційним розвитком освіти вимагає науково обгрунтованої освітньої політики держави, що передбачає теоретико-методологічну розробку і осмислення засад інноваційного розвитку освіти і науки з урахуванням сучасних потреб і реалій українського суспільства, перспектив його розвитку, вивчення та запозичення кращого зарубіжного досвіду, дослідження економічних та правових механізмів впливу на процес інноваційних перетворень, оновлення методів регулювання системи освіти з боку державних органів.

Інноваційний розвиток освіти і науки—це організований та керований процес якісних змін в сфері передачі та отримання знань, що передбачають пошук нових механізмів, методів здійснення управління та організації освітніх закладів з метою підвищення якості освіти та виведення її на конкурентоспроможний рівень. Зазначений процес є об'єктом державного управління, що передбачає: аналіз проблем, прогнозування розвитку сфери освіти і науки, визначення напрямів інноваційного розвитку, законодавчий і виконавчий контроль, наукове та навчально-методичне забезпечення інноваційних процесів, ресурсне забезпечення інноваційних процесів, стимулювання процесів генерування інновацій в освіті, моніторинг інноваційної освітньої діяльності, експертизу інновацій та відбір інноваційних проектів, поширення інноваційного досвіду, застосуванні теоретичних і практичних надбань економічної науки, створення системи підготовки педагогів до інноваційного пошуку.

Варто зазначити, що інноваційний розвиток України має певні позитивні зрушення. За даними сьомого щорічного звіту «Global Innovation Index 2014», підготовленого міжнародною бізнес-школою INSEAD, Корнельського університету і Всесвітньою організацією інтелектуальної власності наведені інтернет—газетою Капітал. ua від 21.07.2014 року, «за останній рік Україна за рівнем розвиненості інновацій піднялась у глобальному рейтингу на вісім позицій і опинилась на 63-му місці серед 143 держав світу, розташувавшись в списку між Бахрейном і Йорданією». Індекс інновацій в Україні склав 36,6 бала, що є найкращим за останні чотири роки, але значно нижчим від середньоєвропейського рівня—47,2 бали. Очолює зазначений рейтинг Швейцарія із значенням індексу розвитку інновацій—64,8 бала [9].

Оцінюючи ступінь інноваційної розвиненості країни до уваги приймаються вісім компонентів індексу: інститути, людський капітал та дослідження, інфраструктура, рівень розвитку ринку, рівень розвитку бізнесу, результати у сфері знань і технологій, рівень в області творчості. Аналіз показників наведених інформаційно-аналітичним порталом «Центр гуманитарних технологій» дозволяє зробити висновок, що Україна має значний людський потенціал за рівнем освіти (31 місце з показником 0,86 і знаходиться між Австрією та Італією), рівнем науково-дослідницької активності (42 місце за кількістю науково-дослідницьких статей, що були опубліковані у рецензованих наукових виданнях), інноваційним потенціалом (за рівнем кількості патентів 23 місце серед 103 країн світу) [4]. Проте, незважаючи на позитивну динаміку інноваційного розвитку показники соціально-економічного розвитку нашої країни залишаються стабільно низькими.

Однією з причин такої невідповідності є те, що сьогодення вимагає не просто використовувати результати науково-технічних досліджень для економічного розвитку, або перенесення вдалого досвіду країн з динамічним ростом економіки на основі розвитку науки, освіти, передових наукомістких галузей (таких як Південна Корея, Тайвань, Сінгапур, Гонконг), а у підготовці й забезпеченні інноваційності людського існування в усіх сферах життєдіяльності. «Інноваційний характер сучасної цивілізації та сучасної економіки вимагає такого типу людини, яку може виховати саме інноваційна за своєю сутністю освіта. І тому на вирішення цих проблем скеровані практичні зміни в освітянській діяльності» [7, с. 6].

Ці обставини дозволяють припустити, що освіта в постіндустріальну добу стає не лише системою передачі знань та навичок, а й засобом соціалізації людини, в прилученні до базових цінностей, досвіду попередніх поколінь (знання, навички, вміння, технології як складові культури) у відтворенні їх ментальності, механізмом формування особистості з високим рівнем інтелектуальних і моральних властивостей, здатної взаємодіяти з іншими в процесі розбудови демократичних інститутів, розвитку інноваційної економіки.

В. Слагін зазначає, що освітні інституції сьогодні не просто створюють людський капітал у процесі формального навчання, але й сприяють накопиченню соціального капіталу шляхом удосконалювання соціальних правил і норм. Сферою в якій держава має найбільш доступні їй важелі для накопичення соціального капіталу науковець називає систему освіти [3, с. 50]. Освіта є механізмом передачі системи соціальних норм,

цінностей співробітництва, взаємодії, солідарності, взаємної довіри, що сприяє формуванню навичок роботи в команді, різних форм суспільної активності, обміну інформацією і взаємозбагаченню знаннями, створенню нових ідей та прийняттю консенсусних рішень. Внаслідок такого діалогу в сфері інформації та знань відбувається значне зростання соціального капіталу.

Дослідження соціального капіталу вченими різних наукових напрямків поширились відносно нещодавно — в 90-х роках минулого століття. Вивченням соціального капіталу займались зарубіжні вчені П. Бурдье, Дж. Коулман, А. Портес, Р. Патнам, П. Шрьодер, Ф. Фукуяма та ін. Вітчизняні науковці також долучились до розгляду соціального капіталу А. Бова, Н. Бусова, О. Демків, А. Колодій, М. Лесечко, Ю. Привалов, О. Рогожин, Ю. Сасенко, В. Степаненко, А. Чемерис, В. Чепак та ін.

Американський вчений Френсіс Фукуяма у своїй роботі «Довіра» наголошує на важливості соціального капіталу для стабільності та добробуту постіндустріальних суспільств, визначаючи його, як здатність співтовариства дотримуватись загальних норм і цінностей, підпорядковуючи інтереси окремих особистостей інтересам великих груп. На основі спільних цінностей, принципу взаємодії, моральних обов'язків, виникає довіра, що є основою успішного розвитку суспільства [10, с. 129–131]. Дж. Коулман вивчаючи вплив соціального капіталу на формування людського капіталу, зазначає, що він існує лише у взаємовідносинах індивідів та поряд з фізичним і людським капіталом полегшує виробничу діяльність [6].

Соціальний капітал є важливою умовою розвитку не лише економічної сфери, а й визначає характер процесів, які відбуваються в політичній і соціальній сферах. Акумулюється соціальний капітал в результаті взаємодії різноманітних груп, асоціацій, спільнот (сім'я, навчальний або трудовий колективи, профспілка, громада, громадські організації, державний орган, підприємство), що сприяє підвищенню особистого капіталу (можливостей) окремого індивіда. На основі співпраці та взаємної довіри, «попередньому морального консенсусу» в співтовариствах значення договорів та правового регулювання зменшується, соціальні групи, громадські організації здатні самостійно організовуватись для вирішення певних питань та надання окремих послуг (волонтерський рух, екологічні проекти, просвітницька діяльність, культурно-виховні заходи тощо). Характер формування соціального капіталу залежить від традиційних цінностей суспільства, але має багато спільних тенденцій в основі яких лежить усвідомлення необхідності соціальної

мобілізації для вирішення суспільних завдань. Прикладами позитивних наслідків накопичення значного обсягу соціального капіталу в західних суспільствах можуть слугувати Японія, з її лідируючими позиціями в економічному розвитку; США (зокрема як приклад наводиться створення Силіконової Долини, яка завдяки, не в останню чергу, мережі дружніх зв'язків випускників та викладачів Стенфорського університету стала одним з найвідоміших та найбільших технологічних центрів світу, генератором інноваційних ідей, осередком багатьох успішних стартапів). Такі економічні успіхи пояснюються ще й тим, що «суспільства з високою спонтанною комунікабельністю володіють більшим потенціалом в сфері організаційних інновацій, та з більшою ймовірністю зможуть знайти нову організаційну форму, що відповідає змінам в технології й в умовах ринку» [1, с. 147].

Суспільства з високим рівнем довіри (соціальними капіталом) мають значно вищий потенціал для розвитку всіх сфер життєдіяльності. Потенційне джерело енергії, що виникає в процесі суспільної взаємодії сприяє не лише наповненню економіки інноваційними технологіями, знаннями, а й впливу на владу через розвиток мережі громадських організацій. Громадська активність виступає своєрідним індикатором рівня соціального капіталу. На основі співпраці вільних громадян виникає громадянське суспільство, яке відстоюючи свої інтереси, забезпечує зміцнення демократичних інститутів, розвитку демократичної політичної системи [5, с. 54]. Участь громадян та їх добровільних об'єднань у вирішенні спільних проблем відкриває перед людьми шлях до оволодіння необхідними навичками солідарної діяльності на благо громади, створення нових каналів комунікації, формування нового типу лідера, корпоративної культури, вміння брати на себе відповідальність за колективну діяльність та посилює довіру між членами об'єднань.

Процес формування соціального капіталу неможливий без цілеспрямованого та послідовного впливу держави, яка створює умови для накопичення суспільної довіри. Як зазначає український вчений М. Лесечко «державна не може прямо управляти процесами формування соціального капіталу, а лише окремими його складовими, наприклад, нормами та частково цінностями. На формування такої складової, як довіра, державні органи влади чинять опосередкований вплив. Тому, говорячи про державні механізми формування соціального капіталу, маємо на увазі створення державою умов для формування соціального капіталу» [8, с. 80].

Важливими кроками сучасної української держави в напрямку до створення умов для формування соціального капіталу є:

гарантування захисту прав і свобод людини та громадянина;

поширення правових, економічних, політичних знань;

фінансова підтримка громадських ініціатив, проєктів та заходів;

формування політики гуманізації суспільства, поширення національних і загальнолюдських цінностей;

сприяння розвитку громадянського суспільства, мережі недержавних об'єднань;

ефективне співробітництво державних і громадянських інститутів в управлінській діяльності на всіх рівнях;

міжнародне співробітництво в усіх сферах суспільного життя.

Зростаюча роль соціального капіталу як чинника розвитку інноваційних економік провідних країн світу зумовлена необхідністю встановлення нових форм взаємодії, суспільних зв'язків, партнерств, довіри, що не в останню чергу залежить від розвитку науки, освіти, постійної необхідності працівників підвищувати свою кваліфікацію, обмінюватись знаннями і навичками, творчої діяльності. Освітні заклади виступають осередками накопичення досвіду соціальної активності та довіри, навчаючись людина створює нові неформальні міжособистісні та групові зв'язки, вчиться творчої діяльності та розкриває свій потенціал, лідерські якості в колективній взаємодії. Разом з тим впровадження у виробничу сферу новітніх високих технологій ставить перед освітою завдання збільшення числа висококваліфікованих фахівців здатних до інноваційної діяльності, створення нових технологій та знань, креативного мислення.

Інноваційний розвиток освіти та науки відкриває шлях для інноваційних процесів в цих сферах, що передбачає розвиток мережі закладів освіти всіх рівнів та форм власності; децентралізацію управління освітою: збільшення обсягу свобод, щодо управління освітою місцевої влади та безпосередніх керівників навчальних закладів; розробку правових та адміністративних механізмів державного впливу на процес інноваційних перетворень; добір та мотивування фахівців здатних до роботи в інноваційному середовищі; створення умов для впровадження інформаційно-комунікативних технологій; використання результатів науково-дослідної роботи у виробничій сфері; співробітництво та обмін досвідом, методиками на міжнародному рівні. Якісні зміни в фундаментальних та прикладних наукових дослідженнях сприяють як розвитку освіти так і розвитку особистого потенціалу індивіда,

формуючи освічених, творчих працівників, здатних до відповідальності за власний і суспільний добробут.

Школа, вищий навчальний заклад — це сприятливе середовище для комунікації, де створюється атмосфера соціальної довіри, формуються такі позитивні цінності як патріотизм, толерантність, терпимість, стабільність, злагода, відбувається знайомство з нормами, традиціями суспільства, молода людина отримує первинний досвід практичної діяльності, відбувається соціальне самовизначення. Важливим фактором впливу в цей період є вчителі, їх демократичні принципи навчання, зміст підручників. Особливого значення набуває побудова нової системи гармонійних відносин з викладачами й своїми ровесниками, оволодіння знаннями й навичками соціальної поведінки. Необхідність генерування соціального капіталу в сучасному українському суспільстві ставить перед освітою нові завдання, які пов'язані з розвитком культурно-освітнього рівня суспільства, відповідністю змісту освіти міжнародним демократичним стандартам, адаптацією змісту освіти до міжнародних стандартів, адаптацією до них сучасних педагогічних технологій, методів та підходів.

Підсумовуючи вищезазначене, слід підкреслити особливу роль інноваційного розвитку освіти та науки в формуванні соціального капіталу українського суспільства, яка полягає в можливості зменшення соціальної нерівності, стати ліфтом для соціальної мобільності, що призводить в кінцевому результаті до покращення координації відносин між кваліфікованими індивідами, взаємодії та співпраці, зниженню вірогідності виникнення конфліктів в суспільстві. З іншої сторони соціальний капітал як важливий суспільний ресурс потребує подальшого всебічного наукового дослідження, вивчення умов та механізмів його збільшення, розробка засобів запобігання руйнуванню суспільної довіри.

Список використаних джерел:

1. Бусова Н. А. Культурные корни «социального капитала» / Н. А. Бусова // Социологические исследования. — №8. — 1999. — С. 144–148.
2. Дракер П. Посткапиталистическое общество / П. Дракер // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под редакцией В. Л. Иноземцева. — М.: Academia, 1999. — С. 67–100.
3. Єлагін В. П. Про сутність поняття «соціальний капітал» та його роль у процесі розбудови соціальної держави / В. П.

- Слагін // Актуальні проблеми державного управління.— №1 (39).— 2011р.— С. 46–55.
4. Інформаційно-аналітичним порталом «Центр гуманитарних технологій» Режим доступу: [http://gtmarket. ru/](http://gtmarket.ru/)
 5. Колодій А. «Соціальний капітал»: зміст та евристична цінність концепції / А. Колодій // Громадянське суспільство і соціальні перетворення в Україні: Тези наукової конференції / За ред. А. Ф. Карася.— Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2001.-С. 54–55.
 6. Коулман Дж. Капитал социальный и человеческий / Дж. Коулман // Общественные науки и современность.— №3.— 2001р.— С. 122–139.
 7. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні—інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати / В. Г. Кремень.— К.: Грамота, 2005.— 448 с.
 8. Лесечко М.Д. Соціальний капітал: теорія і практика [Текст]: монографія/ М. Д. Лесечко, О. Г.Сидорчук.— Львів: ЛРІДУ НАДУ, 2010.— 220с.
 9. Подберезный К. Украина становится все более инновационной / К. Подберезный // Капитал 21 июля 2014р, №113 (290) Режим доступу: [http://www. capital. ua/ru/issue/290](http://www.capital.ua/ru/issue/290)
 10. Фукуяма Ф. Доверие. Социальные добродетели и создание благосостояния / Ф. Фукуяма // Новая постиндустриальная волна на Западе. Антология / Под редакцией В. Л. Иноземцева.— М.: Academia, 1999.— С. 123–162.

Стаття надійшла до редакції 14.01.2015 р.

Жабинец Н.В. Инновационное развитие образования и науки как фактор формирования социального капитала

В статье исследуется влияние инновационного развития образования и науки на формирование социального капитала.

Ключевые слова: инновационное развитие образование и науки, общественное доверие, знания, информация, социальный капитал.

Zhabinets N.V. Innovative development of education and science as factor of forming of social capital

In the article influence of innovative development of education and science is investigated on forming of social capital.

Key words: innovative development is education and sciences, public trust, knowledge, information, social capital.